

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLAHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 09 APREL (NİSAN) 2008

HƏDİS ELMİNDƏ “AHAD” HƏDİS ANLAYIŞI

Dr. Qoşqar SƏLİMLİ*

Giriş

Hədis terminologiyasının meydana gəldiyi dövrlərdən bu tərəfə bəlkə üzərində ən çox danışılan mövzulardan biri də “ahad” (أحد) hədis məsələsi olmuşdur. Həm hədis termini olması baxımından, həm də fiqh elminin sünnəti dəlil olaraq ələ aldığı əsnada bu məfhumdan geniş şəkildə istifadə etməsi, “ahad” hədisi hər zaman İslam alimlərinin diqqət mərkəzində saxlamışdır.

“Ahad” hədisin hədis elmindəki yeri və önəmi məsələsinə toxunmadan əvvəl, onun lüğəvi mənasına müraciət yerində olardı.

“Ahad” lüğətdə tək, bir, bir olan və cəmi olmayan kimi mənaları ifadə etməkdir. Sözün kökü “vahid” dir¹.

A. Tərif

Hədis elmində isə ümumi olaraq *mütəvatir* dərəcəsinə çatmayan rəvayətlərə (xəbərlərə) bu ad verilməkdədir. Buna görə, bir nəsildə tək bir ravi tərəfindən rəvayət edilən xəbəre **xəbər-i vahid** adı verilir. Bir neçə nəsilin hərəsində bir ravi tərəfindən rəvayət edilmiş xəbərlərə isə **xəbər-i ahad** və ya qısa olaraq **ahad** adı verilir. İmam Şafii ahada **xəbər-i xassa** demiş və onu Hz. Peyğəmbərə qədər gedib çatan tək ravinin tək ravidən rəvayət etdiyi xəbər olaraq tərif etmişdir.²

Ərəbcə “bir” mənasındaki vahidin izafət yolu ilə xəbər kəlməsinə bağlanması (xəbərul-vahid) və ya təyini söz birləşməsi şəklində istifadə edilməsi ilə (xəbərün vahidun) ortaya çıxmış bir termindir. Vahid kəlməsinin

* BDU İlahiyyat Fakültəsi İslam Elmləri Kafedrası

¹ Ayid, Əhməd və elmi heyət, *əl-Mu'cəmul-'Arabi əl-Əsasi*, Alecco, Larus Nəşriyyatı, 1989, s. 73, 74; Баранов X. K., *Большой Арабско-Русский Словарь*, Москва 2002, I, c. 26.

² Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992, s. 7.

cəmi olan *ahadla* bərabər olduğunda isə (xabəru'l-ahad, axbaru'l-ahad) “birdən artıq olan ravinin rəvayət etdiyi xəbər” mənasına gəlir. Ancaq bu ifadələrin üsul kitablarında əsasən eyni mənada istifadə edilməsi ilə bərabər, hədisin ahad vəsfini daşmasının onun hər zaman xəbər-i vahid olduğunu göstərməyəcəyi də söylənməkdədir. Buna görə hədisçilər, üsulçular və fəqihlər təvətür dərəcəsinə çatmayan bir xəbəri “ahad xəbər” kimi qəbul etdikləri üçün xəbəri rəvayət edən ravi sayısının bir, iki, üç və ya daha çox olması arasında heç bir fərq yoxdur. **Xəbər-i infirad** da deyilən xəbər-i vahid Hz. Peyğəmbərdən rəvayət edilən hədislər, səhabə və tabiindən nəql edilən xəbərlər üçün də istifadə edilməklə bərabər, hədisdə və digər İslami elmlərdə dilə gətirildiyində daha çox Rəsulullahdan (s.ə.s) rəvayət edilən hədislər nəzərdə tutulmaqdadır. Hədis elmində ahad xəbər üçün verilən bu tərifin xaricində, xüsusi olaraq səhih və həsən xəbərin (hədisin) tərifinə bərabər bir açıqlama da verilməkdədir. Buna görə xəbər-i vahid mütəvatir sünnetin xaricində qalan və Rəsulullahdan (s.ə.s) etibarən ədalət və zəbt sifətlərini daşıyan bir və ya iki, yaxud da təvətür dərəcəsinə çatmayan sayıda səhabənin, daha sonra tabiin və təbəu't-tabiinin rəvayət etdiyi, mətnində şaz və illət olmayan və *zann-ı qalib* (tərcih edilən, racih) ilə sabit olan xəbərə deyilir. Bir xəbərə rəvayət yollarının çoxalması səbəbiylə “məşhur” deyilsə belə, bu xəbər ahad olaraq qalar.³

Xəbər-i vahid ətrafında meydana gələn mübahisələr səbəbi ilə, bu məfhum mahiyyət və termin baxımından tarix içində iki dəfə mənə dəyişdirmiş, ilk zamanlar “bir və ya bir neçə nəfərin xəbəri” mənasına gələrkən, daha sonra “mütəvatir səviyyəsinə çatmayan xəbər” mənasında istifadə edilmişdir. Terminin ikinci tərifini, xəbər-i vahidlərin dində dəlil olub olmayacağıyla əlaqəli olub fiqhın yazılmağa başladığı hicri II. (m. VIII) əsrin ilk yarısında *vəhm*, *şəkk*, *zən* və *yaqin* kimi əqli mövzuların İslam cəmiyyətində yayılmasıyla birlikdə ortaya çıxmışdır.

Bununla bərabər ahad hədislər haqqında aşağıdakılar kimi bənzər mülahizələr də vardır: ahad xəbər mütəvatirin ziddi olaraq, etibar edilən ravilərin (siqa) əksəriyyəti tərəfindən deyil, onlardan yalnız birinin rəvayət etdiyi hədislər haqqında istifadə edilən bir termdir. **Xəbər-i ahad** deyilən hədislər, *istifazə* yolu ilə müxtəlif ravilərə isnad edilərək mütəvatir

³ Ertürk, Mustafa, “*Haber-i Vahid*”, DİA, İstanbul 1996, XIV, s. 349.

dərəcəsinə qədər yüksəldilə bilər. Ahad hədisin nə dərəcədə qaynaq təşkil etməsi kimi məsələlər, hədis üsulu elminin ən mühüm bəhslərindən biri hesab edilməkdədir.⁴

Bir nəfərin etdiyi rəvayətlə bağlı Hz. Peyğəmbər dönəmində heç bir problem mövcud deyildi. Xəbər-i vahid məfhumuyla bağlı münaqişələr və onunla əməl etməmə deyə bir məsələ də gündəmdə yox idi. Rəsulullah (s.ə.s) həm ibadətlərdə, həm də İslamın təməl prinsiplərində, lazım olduqda isə idarəçilik məsələlərində də bir nəfərin xəbərinə etibar edirdi. Onun (s.ə.s.) Ramazan hilalını gördüyünü söyləyən səhabəyə, “Allahdan başqa tanrı olmadığına və mənim Allahın rəsulu olduğuma şəhadət edərsənmi?” deyə soruşub, müsbət cavab aldıqdan sonra səhabənin xəbərinə güvənərək, “Ey Bilal, insanlara xəbər ver, sabah oruc tutsunlar!” deməsi; Kuba Məscidində Məscidi Əqsaya tərəf namaz qılmaqda olan müsəlmanların qiblənin Kəbə yönünə çevrildiyini bildiren adamın xəbərinə güvənərək, üzvlərini Kəbəyə tərəf çevirmələri kimi hədislər, səhabələrin də xəbər-i vahidə olan etibarını göstərməkdədir.⁵

Məsələnin Rəsulullahın (s.ə.s.) Əbu Ubeydə b. Cərrahı Nəcranlıların yanına göndərdiyi zaman: “Sizə əmin (etibarlı) bir adam göndərirəm” deyərək təlimatını bildirməsi kimi bir çox hadisə xəbər-i vahidin Hz. Peyğəmbər zamanındakı məfhum və mahiyyətini ortaya qoymaqda və tək adamın gətirdiyi xəbərin qəbul edilməsindəki əsas prinsipi vurğulamaqdadır. Bu prinsip, xəbəri gətirən adamın zəbt sifəti və dində etibarlı olub olmamasıyla əlaqədardır. Buna görə xəbəri gətirən adam sözünə və zəbtinə güvənilən bir şəxsdirsə, bu xəbər qəbul edilməkdə, əks halda “Fasiq bir kimsə sizə xəbər gətirdiyi zaman onun doğruluğunu araşdırın”⁶ ayəsinin həqiqətinə uyğun olaraq xəbərin araşdırılması zəruri olmaqdadır.

Rəsulullahın (s.ə.s.) vəfatından sonra, səhabələr arasında ahad xəbərin qəbul edilib edilməməsinə dair müxtəlif təbiqatlar müşahidə edilməklə bərabər, təməl prinsip xəbəri gətirən şəxsin doğru və etibarlı bir adam olması, rəvayət etdiyi xəbərdə bir səhv etdiyinə dair sübut olmaması, xəbərin sübut və dəlalət baxımından ondan üstün ola biləcək bir başqa nassa zidd

⁴ Goldziher, İ., “Ahad”, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993, I, s. 155.

⁵ a. k. ə., I, s. 349.

⁶ əl-Hücurat, 49 / 6).

olmayıdır. Xüləfay-i Raşidinin fərqli tətbiqatlarına misal olaraq, bir nənin Hz.Əbu Bəkrdən nəvəsinə aid mirasdan pay istəməsi zamanı Muğirə b. Şubənin (r.a.) Hz.Peyğəmbərin nəvəyə mirasdan altıda bir hissə veridiyinə dair xəbəri haqqında Əbu Bəkrin (r.a.) şahid istəməsi, onun da Muhəmməd b. Məsləməni şahid göstərməsi; Hz.Ömər Məscid-i Nəbəvini genişləndirmə təşəbbüsü əsnasında Abbasın (r.a.) evini dövlətin şəxsi mülkü olaraq istifadə etmək istədiyi zaman meydana gələn münaqişədə 'Ubey b. Ka'bın (r.a.) Rəsulullahın (s.ə.s.) bir hədisini söyləyərək gördüyü işin doğru olmadığını xatırlatması və Hz. Əlinin hədis rəvayət edən şəxslərə and içməyi təklif etməsi kimi hadisələri göstərmək olar. Ancaq bu tətbiqatların səhabə arasında hər zaman görüldüyünü söyləmək mümkün deyildir. Məsələn, bu üç xəlifənin, bir şəxsin Hz.Peyğəmbərdən olan rəvayətini şahid, bəyyinə (açıqlama) ya da and istəmədən qəbul etdiklərini göstərən nümunələr də vardır. Ənəs b. Malik (r.a.) ilə Bəra b. Azibin (r.a.) Rəsulullahdan (s.ə.s.) rəvayət etdikləri hər şeyi bilavasitə Hz.Peyğəmbərin özündən deyil, bəzi xüsusi onun əshabından duyduqlarına və heç bir zaman yalan danışmadıqlarına dair sözləri,⁷ onların bir-birlərinə etibar etmələri səbəbi ilə bir nəfərin etdiyi rəvayəti də qəbul etdiklərini göstərməkdədir. Ancaq bu hal, əshabın hər ahad xəbəri şahidsiz mənimsədiyi mənasına gəlməz; səhabələr bəzi vaxtlar şahid istəmə yoluna da müraciət etmişdirlər. Onların şahid istəmə, and içdirmə kimi tətbiqatları, bir nəfərin rəvayətinə etibar etməmələri səbəbi ilə deyil, rəvayətin ehtimal daxilində olan zəbt qüsurunun ortadan qaldırmaq üçündür. Hz.Ömər də məhz buna görə Muğirə b. Şubədən şahid istəmişdir.⁸ Ancaq Hz.Osmanın şahid edilməsindən sonra meydana gələn fitnə hərəkətləri səbəbiylə insanlar arasındakı etibarın qismən yox olmağa başlaması, bəzi siyasi və etiqadi fırqələrin öz fikir və görüşlərini əsaslandırmaq məqsədi ilə Hz. Peyğəmbərin adından hədis uydurmağa cürət etməsi, İslam alimlərini Rəsulullahdan (s.ə.s.) rəvayət edilən hər xəbərin rəvayətini həm zəbtli həm də dində etibarlılığı yönündən araşdırmağa sövq etmişdir.

⁷ əl-Bağdadi, əl-Xətib, *əl-Kifayə fi 'İlmi'r-Rivayə*, (nşr: Əhməd Ömər Haşim), Beyrut 1986, s. 386.

⁸ Malik b. Ənəs, *əl-Muvattə'*, "İsti'zan", 3.

Ahad xəbərin dində dəlil olub olmadığına dair görüşlərin h. I. (m. VII) əsrin sonlarına yaxın etiqadi məzhəblərin ortaya çıxması və fiqh elminin h. II. (VIII) əsrin birinci yarısında yazılmağa başlanmasıyla birlikdə ortaya çıxdığını söyləmək mümkündür. Ahad xəbərin "bir adamın rəvayət etdiyi xəbər" mənasında məfhum olaraq istifadə edilməsinə dair ilk məlumatlar Əbu Hilal əl-Əskərinin *əl-Əvailində* görülməkdə⁹ və bu əsərdə ilk dəfə Vasil b. Ətanın (v. h. 131 / m. 748) həqiqətin dörd şəkildə bilinəcəyini söylədiyi, bunların kitab, üzərində icma edilən xəbər, ağılın hüccəti və ümmətin icması olduğu və yenə onun xəbəri xas (xüsusi) və am (ümumi) olmaq üzrə ikiyə ayırdığı bildirilməkdədir.

Vasil b. Əta, insanı həqiqətə aparən bu dörd şeyin xaricində qalanların dində dəlil olmayacağını deyir. Ona görə üzərində icma edilən xəbər mütəvatir xəbər (xəbər-i am), üzərində icma edilməyən xəbər isə xəbər-i vahiddir (xəbər-i xas). Vasil b. Ətanın nəzərdə tutduğu xəbər-i vahidin lüğət mənası etibarı ilə bir nəfərin etdiyi rəvayət olduğu, Mötəzilə alimlərindən Əbul-Hüseyn əl-Hayyatın, "Biz adil bir adamın verdiyi xəbərin elm ifadə etmədiyi fikrinin tərəfdarıyıq" şəklindəki açıqlamasından da anlaşılmaqdadır. Səhih olma şərtini daşıyan ahad xəbərin dində dəlil olduğunu deyən Şafii isə bu terminə xəbər-i xas adını verməkdə və bəzi vaxtlar xəbər-i vahid terminini bir nəfərin bir nəfərdən rəvayət etdiyi xəbər mənasında istifadə etməkdədir. Ancaq Şafiiinin əsərlərində xəbəri xəbər-i xas və xəbər-i am deyər ayrması, onun Vasil b. Ətanın istifadə etdiyi terminologiyayı davam etdirdiyini düşündürməkdədir. Əbu Hənifə və Əbu Yusuf xəbər-i vahid məfhumu haqqında heçnə deməsələr də ammənin (əksəriyyət) rəvayətinə zidd olaraq bir nəfərin rəvayətinin qəbul edilə bilinməyəcəyini bildirmişdirlər.¹⁰

Bu mübahisələrin Mötəzilə ilə birlikdə başladığı nəzərə alınarsa, burada ancaq bir nəfərin rəvayət etdiyi xəbərin nəzərdə tutulduğu, aziz və məşhur kimi xəbər növlərinin isə bunun xaricində qaldığı görülür. Buna görə ahad xəbəri rədd edən Mötəzilə ilə, onu şərtli olaraq qəbul edən Şafiiinin nəzərdə tutduğu məna eyni olub, bunu bir nəfərin rəvayət etdiyi xəbər şəklində ələ

⁹ əl-Əskəri Əbu Hilal, *əl-Əvail*, Beyrut 1987, s. 255.

¹⁰ əş-Şeybani, Əbu Abdullah Muhəmməd b. Hasan b. Fərkad əl-Hənəfi, *Kitabu'l-Məbsut*, Beyrut 1990, I, s. 307, 308.

almaq lazımdır. Lakin ahad xəbər deyilincə sadəcə bir nəfərin rəvayəti şəkildəki lüğət mənası deyil, ümumiyyətlə bir və ya birdən artıq ravinin rəvayət etdiyi mütəvatir səviyyəsinə çatmayan xəbər nəzərdə tutulmaqdadır. Hədisçilər, üsulçular və fəqihlər də girişdikləri təhqiqat və mübahisələrdə əsasən bu mənaya görə hərəkət etməkdədirlər. Məsələn Xətib əl-Bağdadi “mütəvatir xəbərlərin şərtlərini daşımayan xəbər” deyərək dilə gətirdiyi ahad xəbərin rəvayəti çox olsa belə qəti elm ifadə etməyəcəyini iddia etməkdə və onu sadəcə bir nəfərin rəvayət etdiyi xəbər olaraq vəsfləndirməkdədir.¹¹ Qəzzali də beş və ya altı nəfərlik bir qrupun rəvayət etdiyi xəbəri ahad xəbər saymaqda, ahad xəbərlərin qəti elm ifadə etməyəcəyini söyləməkdə və səhihliyi dəqiq bilinən hədislərin mütəvatir olmaları səbəbiylə ahad xəbər hesab edilməyəcəyini bildirməkdədir.¹²

B. Qisimləri

Xüsusilə üsul kitablarının qələmə alındığı əsrlərdə ahad xəbər anlayışında vacib sayılan biləcəyimiz bir dəyişiklik olmuş və bu termin, ancaq bir nəfərin bir nəfərdən rəvayət etdiyi xəbərlər haqqında deyil, iki nəfərin iki nəfərdən, üç nəfərin hətta üçün üzərində olan adamların üç və ya daha artıq rəvayətdən rəvayət etdikləri xəbərlər haqqında istifadə edilmişdir. Lakin burada bir şərt qoşulmuşdur: sayıları üçün üzərində olan rəvayətlərin, hər təbəqədə mütəvatirin şərti olan insan toplusundan daha az olması lazımdır. Bəzi təbəqələrdə az olmasa belə, digər bəzi təbəqələrdə mütəvatirin şərti olan insan toplusuna çatmaması səbəbi ilə xəbər yenə ahad xəbərlərdən sayılmaqdadır. Üsul kitablarında da bu şərtə riayət edilmiş, xəbərlər onları rəvayət edənlərin sayına görə əvvəlcə iki qismə bölünmüş, bir qisminə mütəvatir, digər qisminə də ahad deyilmişdir. Daha sonra isə ahad xəbərlər rəvayətlərin sayına, zənn ifadə edib etməməsinə, məqbul və mərdud olmasına görə bir neçə qismə ayrılmışdır. Bu xəbər rəvayətlərin sayı baxımından **məşhur**, **aziz** və **qarib** olmaq üzrə üç qism olaraq ələ alınmışdır.

1. Məşhur termini hər təbəqədə üç və ya üçün üzərində olan, ancaq mütəvatirin şərti olan topluluğun sayından az olan rəvayətlərin rəvayət

¹¹ əl-Bağdadi, *əl-Kifayə*, s. 32.

¹² əl-Qəzzali, Əbu Hamid Hücçətulislam Muhəmməd b. Muhəmməd, *əl-Mustasfa*, t. y, Daru'l-fikr, I, s. 145.

etdikləri xəbərlərdir. İlk zamanlarda iki və ya üç təriqi olub, sonradan məşhurlaşan xəbərlərə də məşhur deyilməkdədir. Ancaq fiqh alimləri, hicri ilk əsrdə bir təriqdən gəldiyi halda sonrakı əsrlərdə məşhur olan rəvayətlərə "müstəfiz" demişdirlər.

2. Aziz, hər təbəqədə ravi sayısı ikidən az olmayan hədisdir.

3. Qarib, sənədinin hər hansı bir təbəqəsində sadəcə bir ravinin rəvayət etdiyi xəbər olub, buna "*fərd-i nisbi*" də deyilməkdə, hədisi Hz. Peyğəmbərdən rəvayət edən səhabənin və ya səhabədən rəvayət edən tabiinin tək qalması da "*fərd-i mutlaq*" təbiriylə ifadə edilməkdədir.¹³

Eyni zamanda ahad xəbər **məqbul**, **mərdud** və **məşkuk** olaraq da qruplandırılmışdır.

1. **Məqbul** - ədalət və zəbt sahibi ravilərin başından sonuna qədər muttasıl (qopuqsuz) sənədlə rəvayət etdikləri, illətli (qüsurlu) və şaz olmayan xəbərlərdir. Bu növdən olan rəvayətlər "*sahih li zatihı, sahıh li ğayrihi, hasən li zatihı, hasən li ğayrihi*" qisimlərinə ayrılır.¹⁴

2. **Mərdud** - məqbul hədisin şərtlərini daşımayan¹⁵ və ya sübutunun tam olduğuna dair bir dəlil olmayan xəbərlərdir.¹⁶

3. **Məşkuk** - sübutu mövzusunda dəlillər arasında bir seçim edilə bilinməyən rəvayətlərdir.¹⁷

Zəif olaraq da adlandırılan son iki hədis növü sənədin və mətnin vəziyyətinə görə **mürsəl**, **munqatı'**, **mu'dal**, **muallaq**, **müdəlləs**, **muharrəf**, **musahhaf**, **şaz**, **muhtarib**, **maklub**, **mudrəc**, **mualləl**, **münkər** və **mətruk** qisimlərinə ayrılır.

C. Məqbulluğu

Hədisçilər etibarlı və adil (ədalətli) bir ravinin rəvayət etdiyi ahad xəbəri qəbul etməklə bərabər, bu xəbərin Qur'anın möhkəm nassına, mütəvatir

¹³ Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara t. y., Rehber Yayıncılık, s. 31, 32; əl-Əsqalani, Əhməd ibn Əli İbn Həcər (v. h. 883), *Şərhu Nuhbət-i'l-Fikər*, (nşr: Nurəddin İtr), Beyrut 1993, s. 34-37.

¹⁴ əl-Cəzairi, Tahir, *Təvcihu'n-Nazar*, Beyrut trs, Daru'l-Ma'rıfə, s. 212.

¹⁵ əl-Əsqalani, a. k. ə., s. 37, 38.

¹⁶ əl-Cəzairi, a. k. ə., s. 212.

¹⁷ a. k. ə., s. 212.

sünnətə, icmaya, ağıla, tarixən sabit olmuş hadisələrə, təcrübə və müşahidəyə zidd olmaması gərəkliliyini bildirməkdədirlər.¹⁸

İmam Malik Mədinə əhlinin əməlinə uyğun olmayan ahad xəbərlərin Hz. Peyğəmbərə aid olmadığını söyləməkdə, buna səbəb olaraq da onların əməlinin min nəfərin min nəfərdən etdikləri rəvayət sayıldığını iddia etməkdədir. Ona görə Mədinəlilərin əməlinə uyğun olmayan ahad xəbərə məşhur olan rəvayətə zidd olduğu səbəbi ilə etibar edilməz.¹⁹

Nəticə etibarlı ilə güvənli bir yolla rəvayət edilən ahad xəbərin *İlm-i yaqin* (qəti, doğru xəbər) ifadə etdiyi, buna görə də dində dəlil olduğu və onunla əməl edilməsi gərəkliliyi mövzusunda İslam alimlərinin əksəriyyəti, xüsusi ilə də hədisçilər ittifaq etmişdirlər. Hədis küliyyatının demək olar ki, hamısını təşkil edən xəbər-i vahidlərin dini mövzularda, etiqadi məsələlərdə dəlil olmayacağını söyləmək tarixi həqiqətlərə ziddir. Çünki Hz. Peyğəmbərin sünnəti İslam ümməti tərəfindən dinin ikinci qaynağı kimi qəbul edildiyindən ona aid hər söz və davranış dəqiq olaraq qeydə alınmışdır. İslam alimləri və xüsusi ilə də mühəddislər, Rəsulullah (s.ə.s.) haqqında olan ən kiçik təfərrüatları belə mühafizə etməyə çalışmışdılar. Buna görə Hz. Peyğəmbər zamanında qismən başlayan hədisi əzbərləmə və yazma səfəhlərindən sonra, tədvin və təsnif dövrlərində böyük bir hədis mirası meydana gətirilmiş, bu toplama və təsnif müddətində hədislərin sənəd mətnləri bütün incəliklərinə qədər tədqiq edilərək səhih və zəif hədisləri bir-birlərindən ayırmaq üçün böyük işlər görülmüşdür. Bununla bərabər qələmə alınan əsərlərdəki hədislərin hamısının səhih və məqbul olduğunu söyləmək mümkün deyildir. Necə ki, bəzi müəlliflər zəif olaraq qəbul etdikləri hədisləri də əsərlərinə almış və bunlardakı zəifliyin səbəbini qeyd etmişdirlər.

Hədis alimləri səhih hədisi zəifindən ayırarkən sadəcə ahad xəbərlərlə bunların ravilərini araşdırmış, “səhih hədis” sözüylə də ahad hədislərin səhihlərini nəzərdə tutmuşdurlar. Etibarlı rəvayətləri bir yerə toplama səyinin nəticəsi olan *Kutubu Sittə* ilə İmam Malikin *əl-Muvattası*, Əhməd b. Hənbəlin *əl-Müsnədi* və Dariminin *əs-Sünəni* kimi əsərlərdəki rəvayətlər

¹⁸ əl-Bağdadi, *əl-Kifayə fi 'İlm-i'r-Rivayə*, s. 432; el-Cevziyyə, İbn Qayyim, *əl-Mənarü'l-Munif*, (nşr: Abdulfəttah Əbu Quddə), Hələb 1983, s. 67-76; İbnu'l-Cevzi, Əbu'l-Fərac Cəmaluddin Abdurrahman b. Əli, *Kitabu'l-Mevzuat*, (nşr: Abdurrahman M. Osman), nəşr yeri yoxdur, 1983, Daru'l-Fikr, I-II, I, s. 106.

¹⁹ əl-Bəhnesəvi, Salim Əli, *əs-Sunnətu'l-Muftərə 'aleyhə*, Qahirə 1989, s. 152.

ahad hədislərdən ibarət olub bunların hamısı üçün səhih demək mümkün deyildir. Hədis kitablarında mövcud olan rəvayətlər ələ alınarkən, onların hamısına ümumi qiymət verilmə yerinə araşdırma nəticəsində hər bir rəvayət haqqında ayrı ayrılıqda hökm vermək daha məqsədə uyğundur.

Ahad xəbər mövzusunda geniş bir ədəbiyyat vardır. Ahad xəbər və onunla əlaqəli məsələlərin müstəqil başlıqlar altında geniş bir şəkildə yer aldığı klassik dönəmə aid kitablar arasında Şafii'nin *əl-Umm* adlı əsəriylə *ər-Risaləsini*, İbn Hazmın *əl-İhkam*, Seyfəddin əl-Amidinin *əl-İhkam*, Əbu'l-Hüseyn əl-Basrinin *əl-Mu'təməd* və Xətib əl-Bağdadinin *əl-Kifayə* adlı əsərlərini qeyd etmək vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

Ayid, Əhməd və elmi heyət, *əl-Mu'cəmul-'Arabi əl-Əsəsi*, Aleco, Larus Nəşriyyatı, 1989

əl-Bağdadi, əl-Xətib, *əl-Kifayə fi 'İlmi'r-Rivayə*, (nşr: Əhməd Ömər Haşim), Beyrut 1986

əl-Bəhnəsavi, Salim Əli, *əs-Sunnətu'l-Muftəra 'aleyhə*, Qahirə 1989

əl-Cəzairi, Tahir, *Təvcihu'n-Nazar*, Beyrut t. y., Daru'l-Ma'rifə.

el-Cevziyyə, İbn Qayyim, *əl-Mənaru'l-Munif*, (nşr: Abdulfəttah Əbu Quddə), Hələb 1983

Ertürk, Mustafa, *“Haber-i Vahid”*, DİA, İstanbul 1996, XIV

əl-Əskəri, Əbu Hilal, *əl-Əvail*, Beyrut 1987.

əl-Əşqalani, Əhməd ibn Əli İbn Həcər, *Şərhu Nuhbəti'l-Fikər*, (nşr: Nurəddin İtr), Beyrut 1993

Goldziher, İ., *“Ahad”*, MEB İslam Ansiklopedisi, İstanbul 1993, I

İbnü'l-Cevzi, Əbu'l-Fərəc Cəmaluddin Abdurrahman b. Ali, *Kitabu'l-Mevzuat*, (nşr: Abdurrahman M. Osman), nəşr yeri yoxdur, 1983, Darul-Fikr

Koçyiğit, Talat, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara t. y., Rehber Yayıncılık

Malik b. Ənəs, *əl-Muvatta'*, “İsti'zan”, 3

əl-Qəzzali, Əbu Hamid Hüccətülislam Muhəmməd b. Muhəmməd, *əl-Mustasfa*, t. y., Daru'l-fikr, I

əş-Şeybani, Əbu Abdullah Muhəmməd b. Hasan b. Fərkad əl-Hənəfi, *Kitabu'l-Məbsut*, Beyrut 1990, I.

Uğur, Müctəba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992

Баранов X. K., *Большой Арабско-Русский Словарь*, Москва 2002, I-II

РЕЗЮМЕ

Наука методологии хадиса отличается своим многообразием и широким радиусом взаимосвязи с другими Исламскими науками. Именно эта черта всегда держала её в центре внимания не только Исламских ученых, но и востоковедов. Один из основных разделов этой науки это – понятие «хабери ахад». Поэтому, оно составляло содержание многим книгам и научным исследованиям.

В статье имеет место информация о различных значениях «хабери ахада», дается мнение некоторых ученых и мазхабов, а также о разделах этого термина.

SUMMARY

Science of methodology of Hadith distinguishes for its variation and wide range among the other Islamic sciences.

This feature has always drawn the attention of both Islam scientists and orientalists. One of the basic sections of this science is a notion of the term "ahad". Therefore is has been the subjekt of many books, sciebtific researches and studies.

Different meanings of "khabari – ahad", and types of this term, as well as thoughts of some scientists and believers have been given in the article.